

Mezník, Jaroslav

Vlastníci a držitelé hradů a měst na Moravě 1350-1410

Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity. C, Řada historická.
1998, vol. 47, iss. C45, pp. [51]-64

ISBN 80-210-2107-1

ISSN 0231-7710

Stable URL (handle): <https://hdl.handle.net/11222.digilib/102676>

Access Date: 29. 11. 2024

Version: 20220831

Terms of use: Digital Library of the Faculty of Arts, Masaryk University provides access to digitized documents strictly for personal use, unless otherwise specified.

JAROSLAV MEZNÍK

VLASTNÍCI A DRŽITELÉ HRADŮ A MĚST NA MORAVĚ 1350–1410

I ve vrcholném a pozdním středověku závisel vliv jednotlivých stavů, vrstev i osob do značné míry na velikosti jejich majetků. Proto se historikové nemohli vyhnout otázce, jak velký majetek patřil v té či oné zemi panovníkovi, církevním institucím, vyšší i nižší šlechtě a měšťanům. Naše starší historiografie se při studiu předhusitského období zabývala zvláště otázkou, jak velké byly majetky, které patřily církevním institucím.¹ V posledních desetiletích se zájem rozšířil na zjištění velikosti majetku všech uvedených stavů či vrstev společnosti. Přitom se zkoumaly pochopitelně především ty druhy majetků, které je možno v celozemském měřítku spočítat, tedy města, městečka, hrady, vesnice a patronátní práva kostelů. Při bádání o těchto majetcích se postupovalo poněkud jinak v Čechách a na Moravě.

Na Moravě má historik od roku 1348 k dispozici kromě listin zemské desky, od prvního desetiletí 15. století (pro olomouckou údu ještě dřívě) knihy púhonné a pro 14. století ve zlomcích, pro počátek 15. století už v celkem souvislých textech lenní knihy olomouckého biskupství. Tento pramenný materiál umožňuje sledovat vývoj vlastnictví ve více etapách, a to nejen pro 14. století a dobu bezprostředně předcházející husitské revoluci, ale také pro následující období. Takový postup je ovšem značně náročný, proto byl stav vlastnictví a držby měst, městeček a vesnic k letům 1375, 1420, 1475 a 1525 zatím prozkoumán pouze v části Moravy.²

1 Přehled dosavadního bádání viz Š m a h e l , František: *Husitská revoluce 1*, Praha 1993¹, 1995², s. 220–233.

2 M a t ě j e k , František: *Vývoj feudálního majetku na jihovýchodní Moravě ve 14. a 15. století*, ČMM 98, 1979, s. 104–120; t ý ž : *Města, městečka a vesnice na Brněnsku ve 14. a 15. století*, ČMM 103, 1984, s. 101–127; M e z n í k , Jaroslav: *Feudální držba na Vyškovsku ve 14. a 15. století*, ČMM 109, 1990, s. 59–82; t ý ž : *Šlechtické, církevní a panovnické majetky na Žďársku v letech 1375–1525*. ČMM 111, 1992, s. 13–29. (U prvních dvou studií se František Matějek obětavě uvolil uvést své jméno v době, kdy jsem nemohl být jako autor uveden.) V současné době dokončuje Mgr. David Papajík práci o vývoji majetků

V Čechách zemské desky pro dobu předhusitskou dochovány nejsou. Historikové se proto snažili dospět k novým poznatkům různým způsobem: shromážděním všech dostupných údajů o dílčích oblastech, zpracováním zpráv o patronátních právech či rozbořem plzeňského berního rejstříku z roku 1379.³ Všechny tyto práce se nemohly (už vzhledem k pramenné základně) zabývat otázkou, zda v 2. polovině 14. a počátkem 15. století došlo v rozložení majetků k nějakým výrazným změnám: šlo jim o zjištění celkové situace před husitskou revolucí. Výjimku tvoří dvě práce Františka Kavky, v nichž autor sledoval vývoj vlastnictví hradů v Čechách od počátku 14. století až do roku 1420.⁴

Právě Kavkovy práce mne podnítily k tomu, abych se pokusil o podobný rozbor pro celé území Moravy během vlády lucemburských markrabat (1350–1410), a to nejen u hradů, ale také u měst. Vzhledem k tomu, že by omezení na tyto majetky mohlo vést k poněkud pokřivenému obrazu o celkovém rozložení feudálních majetků mezi jednotlivými skupinami obyvatelstva, které zde sleduji (panovník, biskup, církevní instituce, vyšší šlechta, nižší šlechta, měšťané), připojuji na závěr výsledky rozborů týkajících se městeček a vesnic v dosud zpracované části Moravy. Zkoumané období rozdělují na dvě fáze, tedy na vládu Jana Jindřicha a na vládu markraběte Jošta, takže údaje o počtu hradů i měst s určením, komu patřily, jsem soustředil ke třem termínům — k letům 1350, 1375 a 1410.

Dříve, než přikročím k vlastnímu výkladu, musím ještě vysvětlit, proč při zkoumání uvedených majetků rozlišuji vlastnictví a držbu.⁵ Majetková práva u feudálních majetků (tedy u takových majetků, u nichž měl majitel vrchnostenská práva nad poddanými usazenými na těchto majetcích) nebyla ve středověku jednoduchá. V zásadě rozeznáváme alody, tedy „svobodné“ majetky zapisované do zemských desk, a léna. Kromě toho se často setkáváme s tím, že vlastník svůj alodní majetek zastavil. Majetková práva leníka i držitele zastaveného majetku byla omezená, ale fakticky mu plynuly výtěžky z tohoto majetku a byl vrchností poddaných, kteří patřili k lennímu nebo zastavenému majetku. Za těchto okolností je podle mého mínění nesprávné léna a zástavy připočítávat automaticky k majetkům lenních pánů a těch, kdo majetky zastavili, jak se někdy dalo. Je nutno rozlišovat vlastnictví a držbu. Pokud měl někdo nezastavený alodní majetek, pokládám jej za jeho vlastníka i za držitele. U lén byl podle mé terminologie lenní pán vlast-

v letech 1375–1575 pro území dnešních okresů Olomouc, Prostějov a Přerov, Mgr. Milan Krajča se zabývá okresy Zlín a Uherské Hradiště.

- 3 Nemohu zde uvádět veškerou početnou literaturu, zabývající se tímto tématem, odkazuji na její přehled v práci, uved. v pozn. 1. Celé Čechy zahrnul ve své práci B o h á č , Zdeněk: *Struktura feudální pozemkové držby v Čechách na prahu husitské revoluce (Pokus o rekonstrukci podle patronátních práv)*. FHB 7, 1984, s. 7–42. K této cenné práci mám dvě připomínky: 1. vlastník patronátního práva nemusel být vlastníkem či držitelem vesnice, v které stál kostel; 2. zkoumáním patronátních práv nelze postihnout drobnou držbu nižší šlechty.
- 4 K a v k a , František: *Královská doména Karla IV. v Čechách a její osudy*. Numismatické listy 30, 1978, s. 129–148; t ý ž , *Hrady a jejich význam v skladbě české předhusitské šlechty (1300–1419)*. Sborník vlastivědných prací z Podblanicka 26, 1985, s. 139–162.
- 5 Z tohoto rozlišení jsem vycházel již v pracích uv. v pozn. 2.

níkem, leník držitelem, u zastavených majetků vlastníkem ten, kdo majetek zastavil, a držitelem ten, komu byl zastaven. Uvidíme, že zvláště při sledování vývoje markraběcích a šlechtických majetků za vlády markraběte Jošta má toto rozlišení značný význam.

Můžeme začít u hradů. Předem musím zdůraznit, že při zkoumání, kolik bylo k daným termínům hradů a kolik jich komu patřilo, nelze dospět k zcela přesným číslům. Především už proto, že je v mnoha případech obtížné rozhodnout, zda jde o hrad, hrádek nebo tvrz. Vycházel jsem z dosavadní literatury a zmínek v pramenech (tedy zda byl daný objekt nazýván *castrum* nebo *munitio*), ale musím konstatovat, že jak v literatuře, tak i v pramenech terminologie u některých lokalit dosti kolísá. Toto kolísání přitom souvisí se skutečností, že v některých případech bylo stěží možno přesně rozlišit *castrum* a *munitio* ve středověku a rozlišení je sporné i pro moderní badatele, a to prostě proto, že zde přesné hranice neexistují. Přitom by sčítání drobných hrádků a tvrzí s rozsáhlejšími hrady k žádným podstatným výsledkům nevedlo — sčítaly by se majetky rozdílné kvality. Kromě toho se — jako u měst, městeček a vesnic — někdy potýkáme s nedostatkem pramenů, zvláště když si klademe otázku, kdo v určeném termínu hrad držel — u držby jsme odkázáni především na listiny, a ty se nemusely vždy zachovat. U hradů pak přibývá ještě jedna nesnáž: v řadě případů nevíme, kdy hrad zanikl. Přesto se lze na údaje, které jsem soustředil k letům 1350, 1375 a 1420 (viz tabulku 1), spolehnout alespoň v tom, že ukazují základní trendy vývoje.

Všimneme si nejprve počtu hradů. K roku 1350 jsem jich napočítal 121, k roku 1375 již 134, k roku 1410 jen 128. I když při zjištění nepřiliš velkých rozdílů musíme být při uvedených nesnázích s rozeznáváním hradů, hrádků a tvrzí velmi opatrní, lze soudit, že výsledná čísla odrážejí skutečný vývoj dosti věrohodně. Jestliže se podle mých výpočtů v prvním období postavilo jen několik nových hradů, odpovídá to závěrům dosavadní literatury, že se intenzita v budování nových hradů ve 14. století ve srovnání se stoletím 13. (zvláště jeho druhou polovinou) výrazně zpomalila.⁶ Pokles počtu hradů v druhém období pak souvisel nepochybně s tím, že za domácích válek několik hradů zaniklo.⁷

Z jednotlivých skupin majitelů hradů se zastavíme nejprve u církevních institucí. Jedenáct hradů, které v 2. polovině 14. stol. vlastnilo olomoucké biskupství, svědčí o tom, že olomoucký biskup byl knížetem, že olomoucké biskupství bylo samostatným lénem českého krále; nutno ovšem dodat, že z těchto 11 hradů byly nejméně čtyři v držení leníků. Během období 1375–1410 poklesl počet hradů, které přímo držel biskup olomoucký, ze sedmi na tři. I tato skutečnost

6 Měřínský, Zdeněk — Pláček, Miroslav: *Nástin vývoje hradní architektury vrcholného středověku na Moravě a ve Slezsku do období husitských válek*, *Archaeologia historica* 13, 1988, s. 233.

7 Určitě nebo pravděpodobně zanikly tyto hrady: Aueršperk u Bystřice n. P., Dědice u Vyškova, Krumvald u Dačic, Lelekovice u Brna, Mostišťe u Velkého Meziříčí, Plankenberg u Svitav, Spránek u Jevíčka, Tepenec u Olomouce, Vildenberk u Pozovic a Vildštejn u Budišova (je ovšem možné, že některé z těchto hradů zanikly již před r. 1375, za dost pravděpodobně to pokládám u Aueršperka — u hradů je skutečně obtížné odhadnout dobu jejich zániku). Na druhé straně bylo postaveno několik málo hradů nových.

ukazuje na obtížnou situaci, ve které se octlo olomoucké biskupství za domácích válek na konci 14. a na počátku 15. století.

1. Vlastníci a držitelé hradů na Moravě⁸

Vlastníci a držitelé	1350		1375		1410	
	VLAST.	DRŽBA	VLAST.	DRŽBA	VLAST.	DRŽBA
Markrabě	25	20	56 1/2	48	42	11
Biskup	11	7	10	7	10	3
Církevní instituce	4	4	4	4	4	4
Vyšší šlechta	52	58	44 1/2	54	51	82
Nižší šlechta	28	31	16	17	16	21
Nevím	1	1	3	4	5	6
Celkem	121	121	134	134	128	127 ⁹

Z ostatních církevních institucí měli v letech 1350 a 1375 vlastní hrady johanité (Orlovice na Vyškovsku), kapitula olomoucká (Vildštejn u Budišova), benediktinský klášter třebičský (Kozlov) a kupodivu také dolnokounické premonstrátky. Za domácích válek asi zanikl Vildštejn, na druhé straně byl v té době pravděpodobně postaven druhý hrad třebičského kláštera (Nový hrad — Sedlecký hrad).¹⁰ Celkově byl podíl církevních institucí (s výjimkou olomouckého biskupství) na celkovém počtu hradů mizivý (kolem 3%). Musíme si však uvědomit dvě skutečnosti: církevní instituce sídlící ve městech žádné hrady nepotřebovaly, velké venkovské kláštery byly často vybudovány jako pevnosti.¹¹

- 8 Opíral jsem se především o tyto souhrnné práce: H o s á k , L. — Z e m e k , M. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Jižní Morava*, Praha 1981; S p u r n ý , F. a kol.: *Hrady, zámky a tvrze v Čechách, na Moravě a ve Slezsku. Severní Morava*, Praha 1983; N e k u d a , V. — U n g e r , J.: *Hrádky a tvrze na Moravě*, Brno 1981; M u s i l , F. a kol.: *Hrady a zámky na Moravě*, Praha 1987; P l a č e k , M.: *Hrady a zámky na Moravě a ve Slezsku*, Brno 1996; P l a č e k , M.: *Hrady v hrazených moravských městech*, *Archaeologia historica* 22, 1997, s. 199–215. Kromě toho jsem čerpal z některých svazků *Vlastivědy moravské* a z monografií týkajících se jednotlivých hradů, za některá upozornění děkuji Mgr. Milanu Krajčovi. — Dvě poznámky k tabulce: 1. vzhledem k tomu, že biskupské hrady uvádím zvlášť, mělo by na následujícím řádku být správně *Jiné církevní instituce*; to platí i o dalších tabulkách; 2. čtenáře možná překvapí u údajů k roku 1375, že se zde objevuje polovina hradu. Je to dáno tím, že páni z Křižanova drželi polovinu tohoto hradu jako alod, polovinu jako markraběcí léno.
- 9 K roku 1410 nesouhlasí součet u vlastnictví a držby z toho důvodu, že hrad Hukvaldy držel v té době král Zikmund (viz pozn. 18), kterého nelze zařadit do žádné z uvedených skupin držitelů.
- 10 Také u církevních institucí vzniká při snaze o spočítání jejich hradů řada otázek. Můžeme se např. ptát, zda by oba zmíněné hrady náležející třebičskému klášteru neměly být spíše zařazeny mezi hrádky, nebo zda by se naopak mezi hrady neměly zařadit opevněné objekty např. v Hranicích a ve Slavkově — o nich P l a č e k , M.: *Hrady v hrazených moravských městech* (viz pozn. 8), s. 200, 203–204.
- 11 Srov. např. rekonstrukci podoby velehradského kláštera před husitskou revolucí in: P o j - s l , M. — H y h l í k , V.: *Velehrad v památkách osmi století*, Praha 1997, s. 30.

K mnohem výraznějším změnám došlo u světských majitelů. Za vlády Jana Jindřicha se zvýšil počet markraběcích hradů na více než dvojnásobek (u vlastnictví z 25 na 56 1/2, u držby z 20 na 48).¹² Jestliže tedy roku 1350 markrabě vlastnil přibližně pětinu a držel šestinu všech hradů, zvýšil se jeho podíl do roku 1375 u vlastnictví i držby na více než třetinu. Při hodnocení dalšího období se potvrzuje, jak důležité je sledovat vedle vlastnictví také držbu. Počet hradů, které markrabě vlastnil, se sice v období 1375–1410 dost výrazně snížil (z 56 1/2 na 42), ale nejde zdaleka o tak katastrofální úpadek, jaký můžeme sledovat u držby: na konci Joštovy vlády jsem napočítal jen 11 hradů, které pravděpodobně držel markrabě, což představovalo už méně než desetinu všech hradů. Z těchto čísel je zřejmé, že markrabě většinu hradů (a současně s nimi i majetků k hradům náležejících) zastavil, přičemž skutečnost mohla být ještě horší, než ukazují výsledná čísla, protože o některých hradech chybějí pramenné údaje.¹³ Navíc je nutno ještě dodat, že z uvedených 11 hradů byl jeden sídelní, který zastaven být nemohl (Špilberk), a pět hradů stálo v markraběcích městech nebo v jejich bezprostřední blízkosti (Ivančice, Jemnice, Přerov, Uherský Brod, Znojmo).

Opačný trend než u markraběte můžeme při zkoumání, komu patřily hrady, sledovat u šlechty. Je to přirozené: markrabě majetky od šlechticů kupoval a šlechticům je zase prodával nebo zastavoval. Jestliže roku 1350 příslušníci šlechty vlastnili i drželi přibližně dvě třetiny všech hradů (u držby to bylo pochopitelně o něco více), zmenšil se za 3. čtvrtletí 14. století jejich podíl na necelou polovinu u vlastnictví (60 1/2 ze 134), a na něco málo nad polovinu u držby (71 ze 134). Počet markraběcích hradů se tedy značně přiblížil počtu hradů šlechtických, přičemž u šlechty šlo o majetek rozdělený mezi řadu rodů a osob. Do roku 1410 se pak situace obrátila. Příslušníci šlechty sice vlastnili jen o něco více než polovinu všech hradů (67 ze 128), ale u držby to byly téměř čtyři pětiny (103 ze 128). Kromě markraběcích lén a zástav hrály při tomto vzestupu jistou úlohu i léna a zástavy biskupské. Při oceňování vojenského potenciálu šlechty si musíme u všech termínů uvědomovat, že kromě hradů patřilo jejím příslušníkům mnoho hrádků a tvrzí.

Zajímavé, ale přitom poněkud problematické je srovnání počtu hradů vyšší a nižší šlechty. Problematickost souvisí s tím, že se zde prolínají dva soubory údajů, které nemají jasné hranice: kromě již zmíněných obtíží souvisejích s rozlišováním hradů, hrádků a tvrzí přistupuje ještě skutečnost, že u některých rodů je velmi obtížné určit, zda je máme zařadit mezi vyšší nebo nižší šlechtu.¹⁴ Zá-

12 Podrobněji o vývoji markraběcích majetků moje studie *Markraběcí majetek na Moravě za vlády Jana Jindřicha*, *Mediaevalia historica Bohemica* 5, 1997, s. 49–66. Na rozdíl od této studie nezapočítávám do součtů k r. 1350 hrady Lukov–Nový Hrádek a Olomouc, k r. 1375 připočítávám hrady Kolštejn, Červený Hrádek (u Dačic), Lelekovice (u Brna), Lukov — Nový Hrádek a Nový Hrad (u Blanska), nezapočítávám Osovou u V. Bíteše (šlo asi jen o tvrz).

13 Nenašel jsem např. žádnou zprávu o tom, že by byl zastaven hrad Vickov na Žďársku, přičemž není jasné, jaké důvody by Jošta vedly k tomu, aby si právě tento nepřilíh významný hrad ponechal.

14 Při rozlišování šlechty na vyšší a nižší vycházím především ze jmen, která jsou uváděna

věr, že většinu šlechtických hradů vlastnili a drželi ve všech zkoumaných termínech příslušníci panských rodů, vyplývá z tabulky zcela jednoznačně. Poněkud opatrnější musíme být při hodnocení údajů o počtu hradů, které vlastnila i držela ve zkoumaných termínech nižší šlechta. Podle tabulky drželi roku 1350 příslušníci nižší šlechty 31 hradů, tj. přibližně čtvrtinu celkového počtu, roku 1375 jen 17 hradů, tedy přibližně osminu, roku 1410 se jejich počet zvýšil na 21, což je však méně, než měli roku 1350. Problematický je především údaj první, tedy poměrně velký počet hradů, které byly v rukou nižší šlechty roku 1350. Tento velký počet souvisí jednak s tím, že jsem k nižší šlechtě započítal rody, které dříve patřily asi k panským rodům, ale kolem poloviny 14. století již jejich význam upadal (z Tasova, z Mostišť, z Mitrova), jednak s tím, že mezi hrady, které patřily nižší šlechtě, bylo několik opevněných sídel, u nichž váháme, zda je máme pokládat za hrady nebo za hrádky. Jisté je, že se počet hradů, které drželi příslušníci nižší šlechty, během druhého období (1375–1410) zvýšil, i když ne v takové míře, jako tomu bylo u šlechty vyšší.¹⁵ Už na základě vývoje držby hradů lze tedy soudit, že na rozpadu markraběcího majetku, k němuž došlo za vlády markraběte Jošta, vydělaly především přední panské rody.

Přejdeme k městům. Velmi nejasná hranice mezi městy a městečky mne vedla nakonec k tomu, že rozeznávám města jistá a nejistá. Mezi jistá města počítám ta, o jejichž městském charakteru naprostá většina dosavadní literatury nepochybuje a u nichž se v pramenech většinou setkáváme s termínem *civitas*. Mezi nejistá (ta jsou v tabulkách i v příloze odlišena otazníkem) zahrnuji ty lokality, o nichž se v pramenech i v literatuře označení město (*civitas*) a městečko (*oppidum*) vyskytuje střídavě.¹⁶ Rozlišení měst jistých a nejistých způsobilo, že tabulka č. 2, v které je zachycen vývoj počtu, vlastnictví i držby měst v letech 1350–1410, je poněkud složitá. Vysvětlivky k tabulce lze najít v poznámce, přesto připojím dvě upozornění přímo v textu. Města zařazená do řádku *Šlechta — jen D* (jde o města, které drželi šlechtici jako léna nebo jako zástavy), nejsou započítána do celkových součtů, protože tato města byla již jednou započtena do řádků „Markrabě — jen V“ a „Biskup — jen V“. Protože i u měst je mnoho údajů sporných, otiskuji v příloze k jednotlivým termínům seznamy měst podle jednotlivých kategorií vlastníků a držitelů, aby si čtenáři a další badatelé mohli mé údaje zkontrolovat.

Především je možno konstatovat, že se na Moravě v tomto období zvýšil počet měst. Tento růst však nebyl nijak závatný: sečteme-li města jistá i města, o nichž máme určité pochyby, zda městy už skutečně byla, tak se v období

v úvodních zápisech o zasedání zemských soudů v zemských deskách. Nejproblematictější je rozlišení u prvního termínu, a to proto, že zápisy v zemských deskách začínají až roku 1348 a máme proto k roku 1350 k dispozici málo údajů.

- 15 Nutno však počítat s tím, že příslušníci nižší šlechty vlastnili a drželi také některé z těch hradů, u nichž se mi majitele nepodařilo zjistit.
- 16 Zajímavý soubor zpráv o lokalitách, která jsou v pramenech střídavě označována jako města (*civitates*) nebo městečka (*oppida*) shromáždil M a r e k , J.: *Městská síť na Moravě v 15. a 16. století*, ČMM 90, 1971, s. 291–293, 295.

1350–1410 zvýšil jejich počet o šest (tedy ze 48 na 54). Stejně jako u hradů platí i u měst, že většina z nich vznikla již ve 13. století.

2. Vlastníci a držitelé měst na Moravě 1350, 1375 a 1410¹⁷

Vlastníci (V) a držitelé (D)	1350			1375			1410		
	M	M?	C	M	M?	C	M	M?	C
Markrabě — V+D	14	2	16	17	4	21	13	1	14
Markrabě — jen V	1	2	3	1	2	3	5	3	8
Biskup — V+D	7	3	10	7	2	9	6	1	7
Biskup — jen V	–	2	2	–	4	4	2	4	6
Církv. inst — V+D	3	–	3	3	–	3	2	–	2
Šlechta — V+D	8	5	13	7	4	11	12	5	17
Šlechta — jen D	1	4	5	1	6	7	5	6	11
?	–	1	1	–	–	–	–	–	–
Celkem	33	15	48	35	16	51	40	14	54

Zastavíme se opět nejprve u církevních institucí. Poměrně velký byl počet měst, která náležela biskupovi: biskup vlastnil po celé období 12–13 měst (z toho 7–8 jistých a 5–6 nejistých), z toho byla v letech 1350 a 1375 udělena 2–3 lénem. Nutno však k tomu dodat, že nešlo o města příliš velká. Roku 1410 držel tři biskupská města uherský král Zikmund.¹⁸ Velká nebyla ani pouhá tři města, která patřila v letech 1350 a 1375 jiným církevním institucím. Do roku 1410 se jejich počet zmenšil, klášter hradištský ztratil Hranice (vzal mu je markrabě Jošt a nakonec je zastavil), zbývajícími klášterními městy byly Třebíč a Slavkov (ten však už brzy po roce 1410 přešel do světských rukou¹⁹).

Nejvíce měst patřilo po celé období markraběti. Přitom nejde jen o počet, ale také o význam markraběcích měst. Vždyť čtyři největší moravská města měla

- 17 Vysvětlivky k tabulce: M = města, M? = lokality, u nichž není zcela jisté, zda jde o města nebo městečka, C = celkem, tj. součet M + M?; V+D = vlastník je současně držitelem, V = pouze vlastník (město je tedy uděleno lénem nebo zastaveno), D = pouze držitel (město tedy šlechtic drží jako léno nebo zástavu). — Opíral jsem se především o tuto literaturu: H o s á k , L.: *Historický místopis země Moravskoslezské*, Praha 1938; H o s á k , L.: *Historický místopis Moravy a Slezska v letech 1848–1960. Úvodní svazek. Přehled historického místopisu Moravy a Slezska v období feudalismu do roku 1848*, Ostrava 1967; H o s á k , L. — Š r á m e k , R.: *Místní jména na Moravě a ve Slezsku I, II*, Praha 1970, 1980; M a r e k , J.: *Městská síť* (viz pozn. 16), s. 301–303; H o f f m a n n , F.: *K systémové analýze středověkých měst*, ČČH 88, 1990, s. 266–269; P a p a j í k , D.: *Města a městečka na střední Moravě v letech 1375–1575*, VVM 50, 1998, s. 154–166. Svazky Vlastivědy moravské a monografie o městech, z nichž jsem rovněž vycházel, zde nemohu vypočítat. — Do součtů nezapočítávám údaje z řádku „šlechta — jen D“ (města uvedena jen u vlastníků).
- 18 S hukvaldským panstvím držel král Zikmund od roku 1400 města Ostravu, Přibor a nejspíše město Brušperk — viz H o s á k , L.: *Ostrava a její okolí v době předhusitské*, in: Ostrava 2, 1964, s. 65, 78.
- 19 J a n , L.: *Slavkov u Brna ve 14. a na začátku 15. století — rozmach a úpadek komendy řádu německých rytířů*, ČMM 109, 1990, s. 57.

z hlediska hospodářského i mocenského téměř stejný význam, jako značná část ostatních měst dohromady. Za vlády Jana Jindřicha se počet markraběcích měst o něco zvýšil, vzestup nebyl však tak výrazný, jako u hradů (počet jistých měst, která markrabě držel, se zvýšil ze 14 na 17, počet nejistých měst ze 2 na 4).²⁰ Také rozpad markraběcího majetku byl za vlády Joštovy u měst poněkud mírnější, než tomu bylo u hradů, městeček a zvláště u vesnic: počet jistých měst se snížil na 13, počet nejistých na jedno — podle těchto počtů by rozsah markraběcí držby měst jen o něco málo poklesl pod úroveň z poloviny 14. století. U některých z uvedených 14 měst je však možné, že byla zastavena už za Joštovy vlády. Seznamy markraběcích měst z druhého desetiletí 15. století, které se dochovaly v jihlavské městské knize,²¹ obsahují pouze 11 měst (Olomouc, Brno, Znojmo, Jihlavu, Ivančice, Hradiště [Uherské], Brod [Uherský], Uničov, Litovel, Jemnici a Pohořelice); dvanáctý Přerov byl asi zastaven až Václavem IV., nejasná je situace u Jevíčka²² a nejistého města Bzence.

Počet měst, která ovládali příslušníci šlechty, a to buď jako alodní zboží, nebo jako léna či zástavy, zůstal během třetí čtvrtiny 14. století téměř na téže úrovni (roku 1350 i roku 1375 drželi podle mých výpočtů 18 měst, přitom však se snížil počet měst, která vlastnili), za vlády markraběte Jošta se pak dost výrazně zvýšil (na nejméně 28 měst). Vzestup počtu měst náležejících šlechtě nebyl však zdaleka tak strmý, jako u ostatních druhů majetků — příslušníkům šlechty patřila roku 1410 jen polovina všech měst, přičemž je třeba přihlížet k tomu, že města náležející šlechtě nebyla většinou příliš velká. Nutno ještě podotknout, že zvýšení počtu šlechtických měst v letech 1375–1410 bylo způsobeno i tím, že některá dosavadní městečka se stala městy (Prostějov, Velké Meziříčí). Držitelé měst byli většinou jen příslušníci několika málo rodů. Roku 1410 jich drželi nejvíce páni z Kravař (7 měst jistých a 4 nejistá), ostatní rody držely 1–3 města (srov. přílohu). Jen dvě města drželi roku 1410 příslušníci rodů, které v předhusitské době mezi pány nepronikly: Potštát (nejisté město) patřil Tasovi z Prusinovic, Hranice držel v zástavě Mikuláš Tunkl. To je také důvod, proč jsem v tabulce zvláště nižší šlechtu neuváděl — u předchozích terminů (1350 a 1375) se žádný příslušník nižší šlechty mezi známými vlastníky nebo držiteli měst nevyskytl.

Údaje o tom, komu patřily hrady a města na Moravě v letech 1350, 1375 a 1410, poskytují — přes všechnu problematičnost, která je s výzkumem hradů

20 Ve studii *Markraběcí majetek* (viz pozn.11), s. 60, uvádím, že Jan Jindřich získal 4 města. Nyní připočítávám páté, a to Velkou Bíteš; k tomu srov. D o l e ž a l, Jiří: *Několik poznámek k dějinám Velké Bíteše ve 13. a 14. století*, in: *Z pravěku k dnešku*. Sborník k 70. narozeninám V. Nekudy. Brno 1997, s. 160–161.

21 H o f f m a n n, František: *Jihlava v husitské revoluci*, Havlíčkův Brod 1961, s. 13; N o v ý, Rostislav: *Městské knihy v Čechách a na Moravě 1310–1526 (Katalog)*, Praha 1963, s. 87. Podle Hoffmanna nejstarší seznam vznikl v letech 1409–1414, podle mého mínění až po roce 1412, kdy Václav IV. zastavil Přerov, který zde není uveden.

22 Pokud dosavadní literatura soudila, že Jevíčko bylo ještě roku 1410 markraběcím městem, vycházela z listiny z téhož roku (*CDM XIV*, č. 132); jde však o středověké falzum (viz M e z n í k, Jaroslav: *Údajná listina markraběte Jošta pro moravská města*, *Acta historica et museologica Universitatis Silesianae Opaviensis*, řada C, 2, 1995, s. 42–45.

a měst spojena — důležité údaje o vývoji feudálních majetků na Moravě v období vlády lucemburské sekundogenitury. Po jedné stránce však mohou vést k mylným závěrům. Velmi málo hradů a velmi málo měst vlastnily a držely církevní instituce (s výjimkou olomouckého biskupství) a nižší šlechta. U dalších majetků (městeček a vesnic) tomu však bylo jinak. O těchto majetcích zatím máme k dispozici jen výzkumy týkající se území dnešních okresů Brno–město, Brno–venkov, Břeclav, Hodonín, Vyškov a Žďár. To je málo. Jedním z výsledků dosavadních výzkumů je totiž poznatek, že rozložení majetků bylo v jednotlivých oblastech značně rozdílné. K bezpečnějším závěrům tedy budeme blíže, až budou dokončeny práce Davida Papajíka a Milana Krajčí týkající se východní a střední Moravy.²³ Jestliže přesto uvedu výsledky prací, které se zabývaly vlastnictvím a držbou městeček a vesnic na území uvedených okresů k termínům 1375 a 1420, činím tak jen proto, abych se při formulování závěrů nemusel zcela vyhýbat jedné ze základních otázek — totiž podílu církevních institucí a nižší šlechty na vlastnictví a držbě feudálních majetků.

3. Vlastnictví a držba městeček v části Moravy 1375 a 1420²⁴

Vlastníci a držitelé	VLASTNICTVÍ		DRŽBA	
	1375	1420	1375	1420
Markrabě	11 1/2	10 1/2	7 1/2	2
Biskup	2	2	2	2
Církevní instituce	12	14 1/2	12	12
Vyšší šlechta	12 1/2	12	16 1/2	20
Nižší šlechta	1	3	1	5
Měšťané	–	–	–	1
Nevím	1	–	1	–
Celkem	40	42	40	42

Z tabulky 3 je zřejmé, že podíl církevních institucí na vlastnictví i držbě městeček ve zkoumané části Moravy byl značný. Roku 1375 patřil církevním institucím (bez biskupství olomouckého) zhruba stejný počet městeček jako markraběti nebo vyšší šlechtě (více než čtvrtina). Roku 1420 se počet městeček, které církevní instituce držely, celkem nezměnil, počet městeček, které církevní instituce vlastnily, se dokonce zvýšil, a to přesto, že došlo i ke ztrátám: klášter cisterciáček na Starém Brně pozbyl městečko Měnin.²⁵ Naproti tomu biskupský

23 Viz pozn. 2.

24 U městeček i vesnic sečítám čísla, k nimž jsem dospěl v pracích, uv. v pozn. 2. Údaje z těchto prací shrnul již Š m a h e l , F.: *Husitská revoluce I*, s. 225, 227 (u vesnic uvádí jen procenta), již dříve též autor využil výsledky prvních dvou výzkumů (1979, 1984) v knize *La révolution hussite, une anomalie historique*, Paris 1985, s.26–27. — V práci *Vývoj feudálních majetků* (viz pozn.2) jsem zafadil Bzenec mezi městečka, v této studii mezi nejistá města. Proto je zde od celkovém počtu městeček i od počtu markraběcích městeček odpočteno jedno městečko.

25 R. 1395 prodal klášter cisterciáček na Starém Brně městečko Měnin na dobu života markra-

majetek nebyl na sledovaném území velký — patřily mu městečka Modřice a většina Pustiměře. Za zaznamenání stojí také celkem nepatrné vlastnictví městeček u nižší šlechty, větší byl počet městeček, které příslušníci nižší šlechty drželi jako léna nebo jako zástavy.

Dospíváme k nejrozšířenějšímu feudálnímu majetku, totiž k vesnicím. Počty vesnic náležející markrabímu, biskupství, ostatním církevním institucím, vyšší a nižší šlechtě a měšťanům na území dnešních okresů Brno–město, Brno–venkov, Břeclav, Hodonín, Vyškov a Žďár podává k letům 1375 a 1420 tabulka 4.

4. Vlastnictví a držba vesnic v části Moravy 1375 a 1420²⁶

VLASTNÍCI A DRŽITELÉ	VLASTNICTVÍ				DRŽBA			
	POČET		%		POČET		%	
	1375	1420	1375	1420	1375	1420	1375	1420
Markrabě	114 1/2	75 1/2	14	10	81 1/2	10 1/2	10	1
Biskup	23	24	3	3	6	7	1	1
Círk. inst.	234	247	28	32	227	240	28	31
Vyšší šlechta	204 1/2	212 1/2	25	28	215 1/2	263	26	34
Nižší šlechta	187 1/2	179	23	23	225 1/2	211 1/2	28	27
Měšťané	13	3 1/2	2	–	14	3 1/2	2	1
Nevím	38 1/2	31 1/2	5	4	45 1/2	37 1/2	5	5
Celkem	815	773	100	100	815	773	100	100

V této studii se nebudu zevrubněji zabývat analýzou údajů, které tato tabulka obsahuje. Prozatímní závěry lze najít v mých dílčích studiích i ve Šmahelově shrnutí celé problematiky, dále bude možno pokročit až po výzkumech v dalších oblastech. Zdůraznil jsem, že tabulky o městečkách i vesnicích uvádím jen proto, aby na základě údajů o městech a hradech nedošlo k mylným představám o rozložení feudálních majetků. Již údaje o městečkách ukázaly, že podíl církevních institucí byl u nich dost veliký. A tabulka o vesnicích svědčí o tom, že ani feudální majetky nižší šlechty nelze podceňovat. U hradů i měst hrály církevní instituce (s výjimkou olomouckého biskupství) a nižší šlechta malou úlohu. Tabulka č. 4 ukazuje, že ve zkoumané oblasti vlastnily církevní instituce (bez olomouckého biskupství) a nižší šlechta v obou termínech dohromady nejméně polovinu vesnic a držba těchto společenských vrstev se blížila roku 1420 k 60%.

Můžeme se vrátit k hradům a městům. Jaké závěry lze vyvodit z údajů, které jsem uvedl?

Nejvýznamnějším vlastníkem hradů i měst v letech 1350–1375 byl markrabě. Za vlády Jana Jindřicha se počet markraběcích hradů i měst zvětšil, totéž lze doložit i u městeček a vesnic; u měst byl nárůst o něco menší než u jiných ma-

běti Joštovi (*CDM XII*, č. 355).

26 Znovu musím zopakovat, že pod „částí Moravy“ je míněno Brněnsko, Břeclavsko, Hodonínsko, Vyškovsko a Žďársko. Jinak viz pozn. 24. Na rozdíl od prací uved. v pozn. 2 jsem vydělil i v tomto případě z církevních majetků majetky biskupské.

jetků, což souviselo s tím, že městský markraběcí majetek byl velmi rozsáhlý již roku 1350.

Za vlády Joštovy byl osud markraběcích hradů poněkud odlišný od osudu markraběcích měst. Naprostou většinu kdysi markraběcích hradů získala již tehdy šlechta. Některé hrady zapsal Jošt šlechticům do zemských desk, více jich zastavil. Většina z těchto zastavených hradů se již do rukou panovníků nikdy nedostala. Tabulky 3 a 4 naznačují, že podobně se za markraběte Jošta rozpadla i markraběcí držba u městeček a vesnic. Do šlechtických rukou se dostalo také několik markraběcích měst, šlo však většinou o města menší. Pokud bychom počítali s tím, že markraběti nadále přímo podléhalo 11–14 měst, šlo by o majetek značný, zvláště když markraběcí zůstala nadále čtyři největší moravská města.

Rozpad markraběcího majetku se však nezastavil, pokračoval za Václava IV., Zikmunda, Jiřího z Poděbrad a Vladislava Jagellonského. Do šlechtických rukou se postupně dostala města Přerov, Pohofelice, Litovel, Uherský Brod a Ivančice (u Jevíčka je již roku 1411 situace dosti nejasná), takže od třetí čtvrtiny 15. století zůstalo na Moravě jen 5–6 markraběcích měst (Olomouc, Brno, Jihlava, Znojmo a Uherské Hradiště, dočasně se do šlechtických rukou dostal v 2. polovině 15. století i Uničov). Pokud jde o venkovské majetky, vzdávali se panovníci postupně i formálního vrchního práva, dosavadní šlechtické lenní a zástavní majetky se stávaly statky alodními. Rozpad markraběcího majetku přispěl k tomu, že na Moravě získaly tak velkou politickou moc stavy a že proto „v politických věcech činili a řídili se Moravané tak svobodně, jako by žádnou vyšší vrchnost nad sebou neměli a nějaká svobodná republika byli“, jak to o nich napsal v 1. polovině 17. století Vilém Slavata.²⁷

Olomoucký biskup byl po markraběti největším vlastníkem i držitelem hradů a měst. Za značně neklidných poměrů na přelomu 14. a 15. století se i řada biskupských majetků dostala do šlechtických rukou — z tabulky 1 je zřejmé, že většina biskupských hradů byla udělena lénem nebo zastavena. Jádro biskupských majetků zůstalo však zachováno, týká se to zvláště biskupských měst.

Ostatní církevní instituce mnoho hradů a měst neměly. Je nutno ovšem znovu připomenout dvě skutečnosti: 1. velké venkovské kláštery byly budovány jako pevnosti; 2. z dosud prozkoumaného území Moravy lze soudit, že v období, kterým se zabýváme, měly církevní instituce značný podíl na vlastnictví i držbě městeček a vesnic.

Podíl šlechty na feudálních majetcích se v období 1350–1375 zmenšil. Na konci vlády Jana Jindřicha náležela jejím příslušníkům přibližně polovina hradů a třetina měst. Za vlády markraběte Jošta dochází k základnímu zlomu: roku 1410 drželi příslušníci šlechty přibližně čtyři pětiny hradů a dvě pětiny měst. Nutno k tomu dodat, že k zvětšení počtu šlechtických měst nepřispěla jen skutečnost, že příslušníci šlechty získali města dosud markraběcí, ale i jejich snaha zlepšit právní postavení svých městeček a měst. Mezi vlastníky i držiteli hradů a měst pochopitelně převládali příslušníci předních panských rodů. S držiteli měst z řad nižší šlechty se setkáváme až roku 1410.

Celkově lze říci, že i v poměrně nedlouhém období šedesáti let (1350–1410) došlo ve vývoji vlastnictví a držby hradů a měst na Moravě k dosti významným přesunům.

PŘÍLOHA:

VLASTNÍCI A DRŽITELÉ MĚST NA MORAVĚ V LETECH 1350, 1375 A 1410

Otazník před názvem znamená, že jde o lokalitu, u níž není jasné, zda jde o město nebo městečko (jde tedy o tzv. nejisté město). V hranatých závorkách doplňuji současný název, v obyčejných závorkách uvádím, zda jde o léno či zástavu (otazník upozorňuje, že poznatek není bezpečný); církevní instituce nebo šlechtické rody, které město vlastnily nebo držely, jsou v závorce zapsány kurzívou; otazník znamená, že mi držitel není znám.

1350

MARKRABĚ — VLASTNÍK I DRŽITEL

Brno, Brod [Uherský], Hodonín, Hradiště [Uherské], Ivančice, Jemnice, Jihlava, Litovel, Olomouc, Podivín, Pohořelice, Přerov, Uničov, Znojmo — ?Bzenec, ?Ostroh [Uherský]

MARKRABĚ — JEN VLASTNÍK

Zábřeh (léno) — ?Budějovice Moravské (léno), ?Mikulov (léno).

BISKUPSTVÍ OLOMOUCKÉ — VLASTNÍK I DRŽITEL

Kroměříž, Libavá, Mohelnice, Ostrava [Moravská], Přebor, Svitavy, Vyškov — ?Brušperk, ?Budišov, ?Frenštát.

BISKUPSTVÍ OLOMOUCKÉ — JEN VLASTNÍK

?Brunzejf (léno), ?Meziříčí [Valašské] (léno?)

CÍRKEVNÍ INSTITUCE — VLASTNÍK I DRŽITEL

Hranice (*klášter hradištský*), Slavkov (*němečtí rytíři*), Třebíč (*klášter třebíčský*)

ŠLECHTA — VLASTNÍK I DRŽITEL

Jevíčko (z *Lipé*), Jičín Nový (z *Kravař*), Krumlov [Moravský] (z *Lipé*), Lipník (z *Kravař*), Šternberk (ze *Šternberka*), Šumperk (z *Lipé?*), Telč (z *Hradce*), Třebová [Moravská] (z *Lipé*) — ?Bíteš [Velká] (z *Lipé*), ?Slavonice (z *Hradce*), ?Strážnice (z *Kravař*), ?Šilperk [Štíty] (ze *Šternberka*), ?Veselí (ze *Šternberka*)

ŠLECHTA — JEN DRŽBA

Zábřeh (markr. léno, ze *Šternberka*) — ?Brunzejf (bisk. léno, ze *Sovince*), ?Budějovice [Moravské] (markraběcí léno, z *Lichtenburka*), ?Meziříčí [Valašské] (bisk. léno? — ?), ?Mikulov (markr. léno — z *Lichtenštejna*)

NEVÍM — VLASTNICTVÍ I DRŽBA

?Rýmařov

1375

MARKRABĚ — VLASTNICTVÍ I DRŽBA

Brno, Brod [Uherský], Hodonín, Hradiště [Uherské], Ivančice, Jemnice, Jevíčko, Jihlava, Litovel, Olomouc, Podivín, Pohořelice, Přerov, Šumperk, Třebová [Moravská], Uničov, Znojmo — ?Bíteš [Velká], ?Bzenec, ?Ostroh [Uherský], ?Rýmařov

MARKRABĚ — JEN VLASTNICTVÍ

Zábřeh (léno) — ?Budějovice [Moravské] (léno), ?Mikulov (léno)

BISKUPSTVÍ — VLASTNICTVÍ I DRŽBA

Kroměříž, Libavá, Mohelnice, Ostrava [Moravská], Příbor, Svitavy, Vyškov — ?Brušperk, ?Budišov

BISKUPSTVÍ — JEN VLASTNICTVÍ

?Brunzejf (léno), ?Frenštát (léno), ?Krásno (léno?), ?Meziříčí [Valašské] (léno?)

CÍRKEVNÍ INSTITUCE — VLASTNICTVÍ I DRŽBA

Hranice (*klášter hradištský*), Slavkov (*němečtí rytíři*), Třebíč (*klášter třebíčský*)

ŠLECHTA — VLASTNICTVÍ I DRŽBA

Jičín [Nový] (*z Kravař*), Krumlov [Moravský] (*z Kravař*), Lipník (*z Kravař*), Slavonice (*z Hradce*), Strážnice (*z Kravař*), Šternberk (*ze Šternberka*), Telč (*z Hradce*) — ?Odry (*ze Šternberka*), ?Potštát (*z Kunštátu*), ?Šilperk [Štítý] (*ze Šternberka*), ?Veselí (*ze Šternberka*)

ŠLECHTA — JEN DRŽBA

Zábřeh (markr. léno, *ze Šternberka*) — ?Brunzejf (bisk. léno, *ze Sovince*), ?Budějovice [Moravské] (markr. léno, *z Lichtenburka*), ?Frenštát (bisk. léno, *z Fulštejna*), ?Krásno (bisk. léno, ?), ?Meziříčí [Valašské] (bisk. léno?, ?), ?Mikulov (markr. léno, *z Lichtenštejna*)

1410

MARKRABĚ — VLASTNICTVÍ I DRŽBA

Brno, Brod [Uherský], Hradiště [Uherské], Ivančice, Jemnice, Jevíčko (?), Jihlava, Litovel, Olomouc, Pohořelice, Přerov, Uničov, Znojmo — ?Bzenec

MARKRABĚ — JEN VLASTNICTVÍ

Hodonín (dáno do života), Hranice (zást.— pův. církv.majetek), Mikulov (léno), Podivín (zást.), Zábřeh (léno) — ?Budějovice [Moravské] (léno), ?Ostroh [Uherský] (zást.), ?Rýmařov (zást.)

BISKUP — VLASTNICTVÍ I DRŽBA

Budišov, Kroměříž, Libavá (držba sporná), Mohelnice, Svitavy, Vyškov — ?Místek

BISKUP — JEN VLASTNICTVÍ

Ostrava [Moravská] (držel král Zikmund), Příbor (držel král Zikmund) — ?Brunzejf (léno), ?Brušperk (držel král Zikmund), ?Frenštát (léno?), ?Krásno (zást.?)

CÍRKEVNÍ INSTITUCE — VLASTNICTVÍ I DRŽBA

Slavkov (*němečtí rytíři*), Třebíč (*klášter třebíčský*)

ŠLECHTA — VLASTNICTVÍ I DRŽBA

Bíteš [Velká] (*Lacek z Kravař*), Jičín [Nový] (*z Kravař*), Krumlov [Moravský] (*z Kravař*), Lipník (*z Kravař*), Odry (*ze Šternberka*), Prostějov (*z Kravař*), Slavonice (*z Hradce*), Šternberk (*Petr z Kravař*), Šumperk (*z Kunštátu*), Telč (*z Hradce*), Třebová [Moravská] (*z Kunštátu*), Veselí (*Markvart ze Šternberka*) — ?Meziříčí [Valašské] (*Lacek z Kravař*), ?Meziříčí [Velké] (*Lacek z Kravař*), ?Potštát (*z Prusinovic*), ?Strážnice (*z Kravař*), ?Šilperk [Štítý] (*ze Šternberka*)
SLECHTA — JEN DRŽBA

Hodonín (markrabětem dán do života, *Tomáš od sv. Jura?*), Hranice (markr. zást., *Mikuláš Tunkl*), Mikulov (markr. léno, *z Lichtenštejna*), Podivín (markr. zást., *z Kunštátu*), Zábřeh (markr. léno, *z Kravař*) — ?Brunzejf (bisk. léno, *ze Sovince*), ?Budějovice [Moravské] (markr. léno, *z Lichtenburka*), ?Frenštát (bisk. léno, *z Fulštejna?*), ?Krásno (bisk. léno nebo zást., *Lacek z Kravař*), ?Ostroh [Uherský] (markr. zást.?, *z Valdštejna*), ?Rýmařov (markr.zást., *Proček z Bouzova?*)

KRÁL ZIKMUND — JEN DRŽBA

Ostrava [Moravská], Příbor — ? Brušperk (bisk. města)

EIGENTÜMER UND BESITZER DER BURGEN UND STÄDTE IN MÄHREN 1350–1410

Während der Regierung der Markgrafen aus der luxemburgischen Sekundogenitur (Johann Heinrich 1349–1375, Jost 1375–1411) kam es in Mähren zu einer interessanten Entwicklung in der Verteilung des feudalen Besitzes zwischen dem Markgrafen, dem Olmützer Bischof, den kirchlichen Institutionen, dem Adel und den Städten. In der vorliegenden Studie wird die Zahl und der Besitz von Burgen und Städten für ganz Mähren verfolgt.

Der größte Besitzer der Burgen und Städte in Mähren war im Jahre 1350 der Markgraf: ihm gehörte ungefähr ein Sechstel der Burgen und ein Drittel der Städte. Während der Regierung von Johann Heinrich (dem Bruder von Karl IV.) wurde der Anteil des Markgrafen an mehr als ein Drittel der Burgen und fast an eine Hälfte der Städte vergrößert. Markgraf Jost hat viele Burgen verkauft und verpfändet, so daß am Ende seiner Regierung nur ein Zehntel der Burgen in Mähren dem Herrscher blieb. Bei den Städten war der Verlust des markgräflichen Besitzes einigermaßen milderer, aber auch beträchtlich.

Von den kirchlichen Institutionen gehörte eine erhebliche Zahl von Burgen und Städten dem Olmützer Bischof. Auch da kam es während der Kämpfe um die Wende vom 14. zum 15. Jahrhunderts zu mehreren Verlusten, in erster Reihe bei den Burgen und den dazu gehörigen Domänen. Nur wenige Burgen und Städte gehörten anderen kirchlichen Institutionen.

Am Verfall des markgräflichen und bischöflichen Gutes profitierte der Adel. Im Jahre 1410 beherrschten Angehörige des Adels vier Fünftel von Burgen und eine Hälfte von Städten. Es ging fast ausschließlich um Angehörige der vorderen Adelsfamilien (um die „Herren“).